

STRUČNÁ HISTORIE STÁTŮ

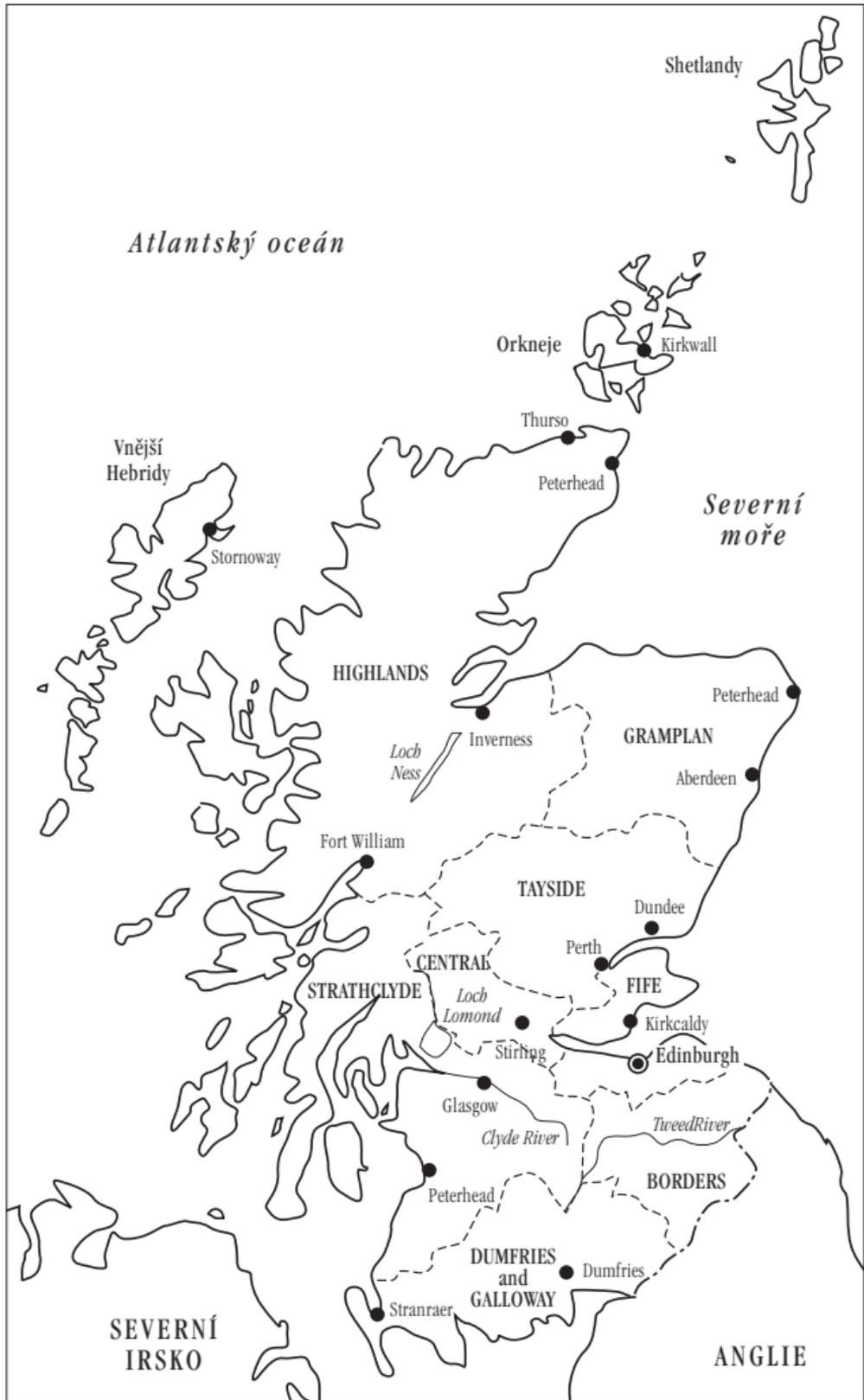
SKOTSKO

Jan Frank

Skotsko

JAN FRANK

© Jan Frank, 2007

© Libri, 2007

ISBN 978-80-7277-344-2

Obsah

Nejstarší období	9
Od počátku osídlení po neolit	9
Lid zvoncovitých pohárů	10
Keltové	11
Kaledonie a tajemní Piktové	13
Keltská království a Germáni	15
Skotsko v raném středověku	17
Skotové	17
Šíření křesťanství, svatý Kolumbán a Iona	18
Keltská církev a synoda ve Whitby	19
Svatý Ondřej a jeho kříž	21
Sjednocení Alby	21
Vikinské nájezdy	22
Moc Alby se šíří	23
Poslední Kennethovci	24
Macbeth	25
Malcolm Canmore	26
Skotská církev	27
Anglie versus Skotsko	28
Boje o Northumbrii	28
Normanský vliv	28
Vláda Alexandra I.	29
„Davidovská revoluce“	30
Zakládání měst	31
David a církev	32
Pohraniční války s Anglií	32
Malcolm IV. a ustálení anglo-skotské hranice	33
„Páni ostrovů“	34
Vilém I. Lev	34
Důsledky smlouvy z Falaise	35
Odboj v Moray a porážka Norů	35
Alexandr II.	36
Sňatek s Francouzskou	37
Walter Comyn a Alan Durward	38

Zlatý věk 40

Připojení Hebrid 40

Ekonomika a růst moci církve 40

Královské úřady 41

Středověká kultura ve Skotsku 42

„Panna norská“ 43

Skotský boj za samostatnost 44

John Balliol 44

William Wallace a válka za nezávislost 45

Vítězství u Stirling Bridge 45

Bitva u Falkirku 46

Diplomatické aktivity a Wallacova poprava 47

Král Robert I. 48

Bitva u Bannockburnu a irské tažení 49

Edinburská smlouva a vláda Davida II. 50

Skotsko za Stuartovců 53

První Stuartovci 53

Klany 54

Skotské písemnictví ve 14. století 55

Vévoda z Albany, útěk Jakuba a bitva u Harlaw 56

Jakub I. 56

„Černá večere“ a vláda Jakuba II. 58

Války dvou růží a Skotsko 59

Zisk Orknejí a Shetland 60

Jakub III. a bitva u Sauchieburnu 61

Ekonomika a společnost vrcholného středověku 63

Kultura v 15. století 63

Jakub IV. a pád „Pánů ostrovů“ 65

Osudový sňatek a bitva u Floddenu 66

Regent Albany a Jakub V. 69

Anglie Jindřicha VIII. a bitva u Solway Moss 70

„Hrubé námluvy“ 72

Skotská reformace a John Knox 73

Marie Stuartovna a „král Henry“ 77

Neklidné dospívání Jakuba VI. 78

Jakub a presbyteriánská církev 80

Smlouva s Anglií 80

Domácí politika za Jakuba VI. 81

Skotské písemnictví v 16. století 82

Skotská architektura v 16. století	82
Skotská ekonomika na přelomu 16. a 17. století	83
Horalové, Hraničáři a lidé z Nížiny	84
Na cestě k unii	86
Skot na anglickém trůnu	86
Karel I. a Národní konvent	86
Válka tří království a Cromwell	88
Restaurace Stuartovců a „čas zabíjení“	89
Jakub VII. a Skotsko za Viléma Oranžského	90
Rob Roy	92
Skotská ekonomika a kultura v 17. století	92
Unie	94
Skotsko v unii	97
Jakobitské revolty, bitva u Cullodenu a zkrocení Vysočiny	97
„Pokrok“	100
Skotské osvícenství – David Hume, Adam Smith	101
Literatura a umění v 18. století	102
Henry Dundas a Skotsko jako součást britského impéria	104
Průmyslová revoluce	106
Demokratické reformy	107
Chudoba, Irové a skotský chartismus	108
Církev	109
„Vyčištění Vysočiny“	110
Viktoriánské Skotsko	110
Skotská „pozemková válka“ a Gladstone	111
Skotský průmysl a odborové hnutí	111
Skotské sporty – fotbal a rugby	112
W. Scott, R. L. Stevenson a skotská literatura v 19. století	114
Architektonický vývoj, malířství	115
Skotsko ve 20. století	117
Skotská politika před 1. světovou válkou	117
První světová válka a dělnické hnutí	117
Meziválečný vývoj a hospodářská krize	118
Druhá světová válka a sociální stát	120
Sílicí nacionalismus a ekonomická transformace	121
Thatcherismus ve Skotsku	122

Skotský parlament 122

Skotská literatura ve 20. století 123

Česko-skotské vztahy 126

Doporučená literatura 131

Encyklopedické heslo 132

Hlavy státu 146

Důležité informace pro cesty do Skotska 148

Zastupitelské úřady 150

Nejstarší období

Od počátku osídlení po neolit

Některé archeologické nálezy sice naznačují, že lidé mohli na území dnešního Skotska žít již 30 000 let před n. l., jistotu o jejich trvalé přítomnosti na tomto teritoriu však čerpáme až z archeologických nálezů z období mezolitu neboli střední doby kamenné (přibližně 7 000–5 000 let před n. l.). Šlo o malé skupiny lovců a sběračů, později možná o polonomádské pastevce, kteří migrovali podél pobřeží a živili se hlavně rybolovem a lovem jelenů. Kolem roku 5 000 před n. l. již žili na rozsáhlých oblastech ve vnitrozemí i na přilehlých ostrovech. Na nejznámějších archeologických nalezištích (Kinloch, Orknejské ostrovy, Banchory) po sobě tito lidé zanechali četné artefakty, poukazující na rutinní opracovávání kamene, ale i spálenou zeminu. Cenné relikty vydalo i několik objevených prehistorických smetišť.

O prapředcích Skotů máme více svědectví až z období neolitu čili mladší doby kamenné (přibližně 5 000–2 000 před n. l.), kdy se lidé začali usazovat na jednom místě, kácet prales, věnovat se zemědělství a pohřbívat své mrtvé. Velké změny ve způsobu života souvisely i s příchodem nových obyvatel, jejichž původ byl patrně na Středním východě a do Skotska přišli přes Irsko. Bezpečně víme, že kolem poloviny 4. tisíciletí lidé pěstovali obilí, chovali prasata, kozy, ovce, tkali látky a vyráběli keramiku. Pokud jde o obydlí, bylo nalezeno jen minimum pozůstatků staveb. Stavělo se totiž nejvíce ze dřeva a k pokrytí příbytků sloužily kůže. Na Orknejích (archeologické lokality Skara Brae a Knap of Howar) se ale dochovalo i několik domků, které si tamní obyvatelé stavěli z kamene vzhledem k nedostatku dříví na ostrovech. V neolitické vesnici Skara Brae badatelé dokonce v domcích našli i odpadní jámy a nádoby na přechovávání živých mořských živočichů. Tamní lidé také vyráběli nástroje z kostí a lana z vřesu. Výzkum jejich kosterních pozůstatků prokázal, že se jen zřídka dožívali více než třiceti let.

Podobně jako v Irsku se i ve Skotsku dochovaly neolitické kamenné hrobky, rozesté po celém jeho území i na přilehlých ostrovech, a to v mnoha typech a obměnách (podlouhlé, kruhové, mohylovité, s kamennými náspy). Nejznámější je komorová hrobka Maeshowe na Orknejích, na západě ostrova Mainland, pocházející z doby kolem roku 2 700 před n. l., jejíž přístupovou chodbou (podobně jako do nejznámější irské hrobky v Newgrange) proniká o zimním slunovratu sluneční paprsek až do centrální komory. Dalšími rituálními objekty, které prehistorické Skotsko spojují s Irskem, jsou stovky nalezených kamenných kruhů tvořených stojícími monolity (např. Ring of Brodgar o průměru 103,6 metrů a Standing Stones of Stenness o průměru 44 metrů), jejichž účel však není zcela zřejmý. Práce vynaložená na jejich stavbu však předčila úsilí na vybudování hrobek. Nejspíše se jednalo o kultovní místa, která pravděpodobně sloužila k náboženským rituálům.

Lid zvoncovitých pohárů

Velké hromadné kamenné hrobky – dominantní rys neolitu na Britských ostrovech – se ze skotské prehistorie vytrácejí s nástupem doby bronzové (přibližně 2 000–600 let před n. l.). Byly nahrazeny jednoduchými hrobkami z kamene, do nichž se mrtví ukládali jednotlivě. Lid tohoto období archeologové nazývají lidem s kulturou se zvoncovitými poháry podle nálezů typicky tvarované, zdobené keramiky, která je kulturou vpravdě evropskou a je známa i z nálezů u nás. Je nositelem závěrečného stupně ve vývoji pozdní doby kamenné (převládající surovinou k výrobě nástrojů byl stále kámen) a současně tvoří bránu k nástupu nového civilizačního stupně, tedy doby bronzové na přelomu 3. a 2. tisíciletí před n. l. (stále častěji se setkáváme i s výrobky z mědi). Velké změny v životě společnosti podle všeho nesouvisely s příchodem nových obyvatel, ale spíše s důsledky setkávání se s jinými kulturami a s možnou imigrací menšího rozsahu. Celkově populace rostla, ale lidé se stále zdržovali hlavně podél pobřeží a na ostrovech. Vzhledem k tomu, že ve Skotsku nebyla naleziště cínu (nezbytného k výrobě bronzu), je jisté, že její lidé získávali obchodem s prehistorickou Anglií, přičemž možným platidlem

byli mimo jiné otroci. Z dochovaných artefaktů zastřenéno období doby bronzové vyzdvihněme nálezy mečů, dýk, luků, šípů a zlatých šperků.

Keltové

Významným, i když ne tak dalekosáhlým a zásadním civilizačním impulsem jako pro Irsko byl pro Skotsko vliv kontinentální keltské kultury v první polovině 1. tisíciletí před n. l. Keltové, které Řekové a Římané považovali za barbary (*Keltoi* v řečtině znamenalo „barbar“), dorazili do střední a západní Evropy v závěru druhého tisíciletí před n. l. a jejich nadvláda na tomto teritoriu skončila o tisíc let později v souvislosti s římským a germánským tlakem. Britští historikové v současné době stále častěji tvrdí, že rozšíření keltské kultury – v nejdůležitějších prvcích (jazyk, způsoby stavění, náboženské rituály) shodné se způsoby života středoevropských Keltů – patrně nesouviselo s konkrétní demografickou invazí, ale podnítily je spíše neformální vzájemné styky (obchod, politické kontakty) spolu s možnou invazí menšího rozsahu. Zvyky kontinentálních Keltů, kteří Británii obeznámili s výrobou železa, si nejprve osvojily nejvyšší vrstvy, od nichž se posléze inspiroval i zbytek společnosti.

Na prvním místě se ale mezi prapředky Skotů ujal keltský jazyk. Právě v tomto ohledu se skotský a irský vývoj rozešly, neboť v Irsku se rozvinula archaičtější, tzv. Q-keltština neboli goidelská keltština, zatímco v Anglii a ve větší části Skotska zapustila kořeny tzv. P-keltština. Irská keltština (také gaelština) se přitom vyznačuje jak částečnou gramatickou, tak především hláskovou odlišností. Tam, kde Irové píší „c“, britští Keltové psali „p“ (v irštině je syn „mac“, v britské keltštině „map“). S šířením keltské kultury v dnešním Skotsku souviselo také hmatatelné tříbení společenské struktury. Její základní jednotkou se stala rodinná hospodářství, náležející ke konkrétnímu kmeni s hierarchickou sociální strukturou. Podobně jako ve střední Evropě a v Irsku ani ve Skotsku nebyly vztahy mezi kmeny ideální.

Konfliktům ve společnosti odpovídal i společný výskyt tzv. kopcových pevností (*hill-forts*), obklopených buď kamen-

nou nebo dřevěnou palisádou, v nichž se někdy nacházelo až několik desítek kamenných domků, a opevněných sídlišť v jezerech – crannógů (*crannogs*), tvořených sruby, které byly z bezpečnostních důvodů postaveny uprostřed jezer na dřevěných pilířích. Specificky skotským architektonickým prvkem jsou naopak dodnes stojící pozůstatky záhadných okrouhlých kamenných věží (*brochs*; nejvyšší měřily až 15 metrů), na přelomu letopočtu po stovkách stavěných na pobřežích Hebrid, Orknejí, Shetland a severozápadního Skotska. Věže mohly plnit strážní úkol, ale jsou konstrukčně nepraktické, a proto mohly mít také jen prestižní či symbolický účel. Nejznámější je Dun Carloway na ostrově Lewis, dva kilometry jihozápadně od Carloway, jež byla původně devět metrů vysoká s průměrem základny necelých 15 metrů a se zdmi až tři metry silnými. Takovýchto věží se zachovalo několik set, ale jen málo z nich je v původním stavu.

S pomocí děl antických autorů, ale nikoli s detailní jistotou, kterou v irském případě podírají raně středověké právní traktáty a hrdinské legendy sepsané mnichy, můžeme usuzovat, že také ve Skotsku – s možnou výjimkou jeho severu a ostrovů – existovala typická keltská společnost. Pod tímto pojmem rozumíme společnost rozdrobenou do rodových jednotek, které za své představené uznávaly krále čtených královstvíček, ustavičně zápolící mezi sebou o čest a teritoria a snad i o titul velekrále (*highking*), jako tomu bylo v Irsku. Na jejich „dvorech“ největší společenské vážnosti požívali druidové, kteří složitými rituály a často zřejmě i za pomoci lidských obětí prostředkovali mezi lidmi a početným pantheonem keltských bohů, ovládajících tajuplný svět plný protikladných sil. Druidové byli strážci kmenových tradic, věštili budoucnost a jejich výroky byly pro život společenství závazné, a to včetně králů. Veškeré své vědomosti o náboženství, ale také o historii, právu, lékařství a dalších naukách si mezi sebou předávali tím, že se je učili nazpaměť, neboť jejich písemné zaznamenávání bylo pro ně tabu. Veršováním a zpíváním druidy nashromážděného vědění pak byli pověřeni bardy, kteří navštěvovali speciální školy memorování. Kromě nejvyšší vrstvy druidů, válečníků a králů se ještě jisté společenské vážnosti a především osobní svobody dostávalo všem těm, kdo ovládli některé z respektovaných umění, resp. řemesel (např. lékaři, kováři atd.).

Kaledonie a tajemní Piktové

Roku 43 n. l. se římský císař Claudius definitivně rozhodl podrobit si Británii, kterou do té doby s Římem pojil toliko obchod a některé politické kontakty. Invaze byla úspěšná, ale zastavila se v dnešním jižním Skotsku. Důvodem byl jednak odpor tamních kmenů, jednak nepřehledný kopcovitý terén. Římané Kaledonii, již nazvali podle Kaledonců, největšího kmene, s nímž se ve Skotsku po invazi setkali, nechtěli dobýt za každou cenu, a proto se spokojili s tím, že na její jižní hranici vystavěli pás tvrzí a bděli nad tím, aby přes něj barbari na jih nepronikli. Jenže kmeny ze severu římské hlídky často zneklidňovaly, a proto se roku 83 britský guvernér Gnaeus Julius Agricola rozhodl s Kaledonci definitivně zúčtovat. Vytáhl do Kaledonie po souši i námořním výsádkem. Zatímco jeho jednotky zemi celou zimu pustošily, přikázal prozkoumat zeměpisně i vojensky severní pobřeží Skotska, aby se zmocnil i tohoto území. S Kaledonci změřil síly o rok později v bitvě u Mons Graupius, jež se mohlo nacházet v dnešním Benaachie v Aberdeenshire. Po bitvě se Agricola i s vojskem vrátil zpět na jih, aniž by se římské pozice v nepoddajném a odlehlém Skotsku pokusil trvaleji zajistit. Střety legií s barbary se však asi neodehrávaly podle představ Římanů a boj si vyžádal podle mínění císaře Domitiana mnoho obětí, a tak byl Agricola odvolán. Zlí jazykové ovšem tvrdí, že císař mu spíše záviděl vojenskou slávu.

Římané podnikli na sever ještě řadu trestných výprav, které nicméně ve vztahu ke Kaledonii nic nezměnily. Císař Hadrián se zřekl expanzivní politiky a raději se snažil co nejúčelněji zabezpečit stávající vojenské (nikoli politické) hranice říše vybudováním *limes Romanus*. Učinil tak nejen v severní Africe a na Dunaji, ale i na Britských ostrovech. Rozhodl se oddělit římskou Británii od Skotska širokým opevněným pásmem, jež mělo chránit Římany před nenadálými útoky ze sousedního území. Hraniční fortifikace měla podobu valu osazeného kamennou zdí se 160 pozorovacími věžemi. Na vnitřní i vnější straně valu se táhly hluboké příkopy. Tento Hadriánův val, budovaný v letech 122–127, představoval impozantní dílo. Byl dlouhý 80 římských mil (asi 118 km) a protínal ostrov

od jednoho mořského břehu k protilehlému pobřeží. Na každou římskou míli (1,46 km) připadal jeden opevněný bod, přičemž mezi nimi stály vždy dvě pozorovací věže s hlídkami. Díky tomu měli Římané přehled o pohybu zboží, zvířat i lidí, kteří přecházeli hranici nebo se pohybovali podél ní. V průběhu stavebních prací byla tato kontrola zdokonalována výstavbou velkých pevností podél celého valu. Tyto pevnosti rovněž tvořily body, v nichž bylo možno hranicí projít, tedy něco jako novodobé hraniční přechody. Sloužily také jako celnice pro barbary, kteří chtěli do Británie vkročit v míru (např. kmeny Votadinů nebo Selgovanů). O 21 let později Hadriánův nástupce, další z „adoptivních císařů“ Antonius Pius, severní hranice římské provincie Británie posunul o sto mil dále na sever, kde dal postavit další, necelých 64 km dlouhý val, který se táhnul od zálivu Firth of Forth k Firth of Clyde, známý jako Antoniův (*Antonine Wall*). Severní val tvořený mohutnými kamennými bloky, na něž byla navršena zemina a jíl, s 19 tvrzemi a chráněný příkopem, nebyl vzhledem k nebezpečí dalších útoků však dlouhodobě udržitelný a vojáci jej vyklidili již po 20 letech.

Římskou Británii pak chránil před útoky nepřátelských kmenů již jen Hadriánův val. Barbaři se přes něj poprvé přehnali roku 196, poté na konci 3. století a také roku 360, kdy se dostali téměř až na samý jih Anglie do dnešního Londýna. Poslední akce byla společným dílem Piktů a Irů, kteří v této době do Británie podnikali loupeživé výpravy a usazovali se zde. Pokud jde o Pikty neboli „pomalované lidi“, jak jim přezdívali Římané podle jejich tetování nebo malování borytovou modří, první zmínka o tomto záhadami opředeném společenství pochází ze samého konce 3. století. O jejich původu existuje celá řada teorií. Je možné, že pocházeli z Ulsteru, odkud je vytlačili Keltové, kteří v polovině prvního tisíciletí postupovali na sever Irska, ale stejně tak mohli být na severu Skotska již před příchodem Keltů do Británie. V každém případě se jejich plně nerozluštěný jazyk, jehož fragmenty se zachovaly v podobě rytin do kamenů v tzv. písmu ogham, více než britské a jihoskotské P-keltštině podobal kontinentální galštině. O jejich plném pokeltštění existují pochybnosti a zajímavostí je, že Piktové také nenesli keltský vynález, tedy kalhoty, ale